

Leon Bakszt és az Orosz Balett

Fontosabb színházi munkák 1909 és 1921 között

Leon Bakszt élete röviden

Leon Bakszt 1866-ban született Grodnoban. A szentpétervári akadémián tanult 1883-tól. 1895-ben Párizsba ment és Edelfelt, finn festőművész tanítványa lett 3 évig.¹ A Mir Iszkussztva munkatársa volt 1899 és 1904 között, ide Benois-n keresztül jutott be.² Az 1900-as években kezdett színpadi jeleneteket tervezni, először a pétervári Hermitage Színházban. 1909-től Párizsba költözött, Gyagilev Orosz Balettjének díszlet-, jelmez- és színpadkép tervezője lett. 1921-ig folytatta ezt a munkát. 1922 és 23 között az USA-ban tervezett egy privát színházat az Evergreen Housenak (ma Evergreen Múzeum és Könyvtár). „Festészetében és grafikáiban a hagyományos akadémikus stílust a gyakran keleti motívumokból építkező szecesszió váltotta fel.”³

Stílusa, művészetének jellemzői

Az első Orosz Balett szezont Bakszt tervei fémjelezték.⁴ Gordon Craig követőjeként, Bakszt intenzívebbé tette az előadást: Kiemelte a központi gondolatot és a kevésbé fontos részleteket elhagyta. „A szecessziós, stilizált, szimbolikus elemekből kialakított színpadképei festményként hatottak, amelyek a táncosok mozgásához kapcsolódva kapták meg valódi esztétikai értelmüket.”⁵ Nagyon fontos volt neki az érzékek és lélek kifejezése.

Bakszt újhullámos munkáját az is segítette, hogy a Balett első időszakában (1909-1913/4) a koreográfus, Michel Fokine is újszerű volt. Az ő munkájában is komoly szerepet kapott az esztétikum és az orientalizmus.⁶ Bakszt munkáiban fontos szerepet kapnak a színek, a színharmóniák. Az előadások egyes új jeleneteit is színek szimbolizálhatják.

Bakszt azonban nem csak egzotikus jelmezeket és díszleteket tervezett: Az egyes előadásokban az adott témához illő stíluskorszak jellegzetes elemeit használta. Orientalista elemeket a Seherezádéban és a Kleópátrában, ókori görög antikot a Daphnis és Chloé-ban és a Narcisszusban, biedermeiert a Karneválban és a Le Spectre de la Rose-ban, és 18. századi elemeket az Alvó hercegnőben.⁷

Munkái

Akövetekben Bakszt fontosabb, Orosz Balett számára tervezet színpadképeit, jelmez- és díszletterveit fogom ismertetni.

Kleópátra, 1909

Az első előadás, amihez terveket készített, az 1909-es *Kleópátra* volt, Fokine koreográfiájával. Az elkészített színpadkép egy meleg színekkel megfestett, monumentális

¹ *Art and Progress*, Vol. 5, No. 5 (Mar., 1914), pp. 161-165

² Órai előadás, 2017.10.05

³ mult-kor.hu cikk, utolsó letöltés: 2017.12.20

⁴ newworldencyclopedia.org cikk, utolsó letöltés: 2017.12.20

⁵ mult-kor.hu cikk, utolsó letöltés: 2017.12.20

⁶ Órai előadás, 2017.10.05

⁷ vam.ac.uk cikk, utolsó letöltés: 2017.12.20

szobrokkal, pálmákkal és obeliszkekkel keretezett festmény. (1.kép) A kép hangsúlyozza, hogy az egyiptomi istenek mennyivel hatalmasabbak az apró embereknél.

A darabhoz készített kosztüm tervet is Ida Rubinstein számára.⁸ (2.kép) A rendkívül sokat mutató kosztüm erősen erotikus jellegű. Dekadensnek számított ekkor. Az ábrázolt nő mozdulatait leköveti a bonyolult esztétikájú ruházat: csíkos, pöttyös, keleties minták és arany díszítmények jelennek meg a lenge fátylas ruházaton.

Seherezádé, 1910

A következő balett, amiben teljes körűen Bakszt készítette a jelmez- és díszletterveket, az az 1910-es *Seherezádé* volt. Szintén keleti témájú darab. A zöld fátylas színpadképnek több változata is készült, van arany fátylas kép is.(3.kép) Mindegyik 1-1 keleties boudoirt ábrázol, melynek tereit belengi az egzotikum. A mór stílusú belsőterek pompás, drága kelmékkel és tárgyakkal vannak berendezve, olyankor finom harmóniát, máskor expresszív szíkontrasztokat alkotva. A jelenetek hangulati, érzelmi változása reflektált a fokozatosan bejövő új színre.

A darabhoz készített jelmeztervek is tükrözik a színpadkép hangulatát: A női kosztümterveken dominálnak a sárgás meleg, élénk színek, a Kleopátrához hasonlóan lenge, erotikus ruházatok, libbenő, könnyű kendők. (4.kép)

A férfi kosztümtervek is gazdagon ékítettek drágakövekkel, ékszerekkel és élénk színűek. Sokféle minta látható egyetlen ruházaton. A díszletek és a kosztümök pompája feltehetően hozzájárult a *Seherezádé* nagy sikeréhez.

A kék isten, 1912

A kék isten című darab szintén keleti ihletésű, Indiában játszódó balett. A színpadképek India egzotikus természeti és épített környezetét mutatják, felettük kőből faragott vagy talán megelevenedett istenarcok láthatóak. (5.kép)

A női jelmeztervek a *Seherezádé*hoz és a *Kleopátrához* hasonló mintájúak, érzékiek. A pávás női jelmezterv különösen érdekes. (6.kép) A *Dapnis és Chloé* darabban, amit szintén ebben az évben mutattak be, hasonló geometrikus mintás ruházat terveket lehet felfedezni.

Les Orientales, 1910

A balett színpadképe egy kínai táj, pagoda szerű építményekkel a jobb oldalán, előterében zsánerkép, vízhordó és beszélgető emberekkel, tradicionális kínai festészet elemeivel (hegyek, víz, belógó ág) és stílusával.

Egy jelmeztervet leltem fel: a Nijinskynek tervezett Kínai táncos jelmez tervét, 1917-ből.(7.kép) Az 1910-es jelmeztervet Jacques-Émile Blanche készítette. A Bakszt-féle terv gazdagon díszített, színes és ékes.

⁸ theredlist.com kollekció

La Péri, 1911

Az előadást Gyagilev javasolta. A balett témája egy keleti legenda. Érdekessége, hogy sose mutatták be közönségnek.⁹ A női jelmeztervek a Scherezádé terveihez hasonlóan színesek és kihívóak.

Tűzmadár, 1910

A Tűzmadár különleges abból a szempontból, hogy ennek terveiben Bakszt együtt dolgozott Alexander Golovinnal. Golovinnak „életfeladata volt a színház.”¹⁰ Ő is törekedett rá, hogy a tervei megegyezzenek az előadás stílusával és eszméjével. „A cselekményt áthelyezte a festői formákba.”¹¹ Bakszthoz hasonlóan ő is alkalmaz színszimbólikát. Golovin gyakran azokat a táncosokat is megfestette vásznon, akiknek jelmezt tervezett, a saját maga tervezte díszletek előtt, előre kitalált jelenetekben.

Bakszttal összehangolták a látványt. A színpadképet Golovin alkotta meg: A kép a bécsi szecesszióra hajazó stílusú, aranyozott, dús, részletes növényi ornamentikájával Klimt képeit idézi. (8.kép)

A jelmeztervek az orosz folklór világát idézik, a ruhák színeiben, mintáiban, a női jelmeztervekhez tartozó, jellegzetes szláv népi hajdíszekben. Bakszt néhány jelmeztervének ábrázolása az eddigiekhez képest szokatlan, valóban tündér mese alakok. (9.kép)

Daphnis és Chloé, 1912

Gyagilev felismerte, hogy a korabeli közönség fogékony az antik témák iránt, ezért több ókori görög mitológikus darabot is bemutattak.¹²

Daphnis és Chloé színpadképei az elveszett Árkádiát juttatják a szemlélő eszébe: idilli, zöldellő táj, fákkal, dombokkal. (10.kép) A dombtetőn klasszikus görög építménnyel. A kép közepén tűnődő alakokkal. Egy másik színpadképen közelebbről láthatóak a szereplők, talán *Daphnis és Chloé*. Az előző, mesés keleti világokhoz képest ezek a tervek lágyabbak, szemérmesebbek valamivel. Talán az eredeti történet világához akart hű lenni Bakszt. A kosztüm tervek rajzain a klasszikus görög hajviselet és ruházat jelenik meg, mintásabb-színesebb kivitelben. (11.kép)

Ebben a darabban is jól megfigyelhető, ahogy az egyes érzelmeket kifejező jelenetekhez Bakszt 1-1 színárnyalatot rendel, és ez uralja a képet¹³: A hűvös, zöld beállításba belépnek a pásztorok, nyugodt hatású, sárgás-barnás ruházatba, antik motívumokat magukon hordozva (borostyán hajba). Erőtéljes liláskék színekkel törnek be az útonállók, felvonultatva „harmónia ellenes” mintás ruházatokat, cikkcakkos, durva anyagú jelmezeket. A következő jelenet a kopár, vöröses sziklával a barbarizmust jelképezi.

⁹ theredlist. com kollekcio

¹⁰ Maskovcev, 288.o

¹¹ u.o.

¹² ArsHungarica, XL.évf., 1. (2014) 11-18.o

¹³ Art and Progress, 5.évf., 5. (Marc., 1914), 161-165.o

Ezek a geometrikus, színes ruhák számomra előképei a 10 évvel későbbi Bauhausban megalkotott Oskar Schlemmer-féle baletteknek. Különös tekintettel a *Triadische Balettre* (1922, Stuttgart), amiben a geometrikus jelmezek mint gépezetek „elembertelenítik” az embereket, és amiben szintén a színek adják 1-1 felvonás keretét.

Nárcisszus, 1911

A *Nárcisszus* színpadképe a faunok, nimfák és más mitológiai alakok vidéke, sűrű növényzettel, bal oldalt egy ölelkező párral. (12.kép) A nő alakok jelmeztervei a keleti egzotikumot mintha magukban hordoznák: lenge mintás öltözékek és fátylak, viszont mindegyiknél szinte megjelenik a színpadkép zöld növényzete ornamentikus formában.

Bakst ehhez az előadáshoz több érdekes, zöld mitologikus lény jelmezt is tervezett. A nimfát ábrázoló jelmezterv szerintem Mucha nőket ábrázoló litográfiáit idézi (13.kép): Például a *Repkény* (1901) című képet, ahol a nő profilból látható és borostyánt tűzött a hajába, ruházatán is növény látható, vagy az *Évszakok* (1896) pannói, a sűrű növényzettel, levelekkel. Mucha képein a pózok jóval statikusabbak, de mindkét művésznél megjelenik a nőiség dicsérete.

Egy faun délutánja, 1912

Fokine mellett Vaslav Nijinsky vett részt az előadás koreográfiájának kialakításában. A darab tervezéséhez anekdota kapcsolódik¹⁴ : Állítólag Nizsinszkij és Bakszt megbeszélték, hogy a Louvre antik gyűjteményénél találkoznak, hogy ötletet gyűjtsenek. Bakszt nem találta Nizsinszkijt, mert ő a görög részen tartózkodott, Nizsinszkij pedig az egyiptomi részen. Ez azért volt érdekes, mert a korszakban a kortársak sem tudták eldönteni, hogy melyik korszak lenne a megfelelő ihletadó. Henry Gauthier-Villars az előadásról írt kritikájában is írt az antik forrásfelhasználás okozta értelmezési nehézségekről: „a térdhajlat ráncolata a német múzeumokból származik, a válltartás a Louvre-ban volt megfigyelve, az alsó kar tartása pedig a National Gallery gyűjteményéből származik.”

A darab színpadképe a *Nárcisszus* színpadképéhez hasonló, azonban színpompásabb annál. (14.kép) Az előterében görög nők láthatóak. A női jelmeztervek a *Daphnis és Chloé* görög női ruhaterveivel rokoníthatók: színesek, geometrikus és hullámzó mintájúak. A görög vázák figurális formavilágát idézik. A faun jelmezterven a faun a korábbi mozgalmas pózok egyikében látható, kendő is libben körülötte. (15.kép)

Karnevál, 1910

A Karnevál színpadképe egy 19.századi kastély kertje lehet, lombos fákkal és a mulatozás jeleivel. A női jelmeztervek viktoriánus jellegűek, nagy rakott szoknyákkal, szemérmes fejkötőkkel, masnikkal fodrokkal.

Az alvó hercegnő, 1921

¹⁴ ArsHungarica XL.évf., 1. (2014) 27.o

Ez az utolsó darab, amihez Bakszt alkotott az Orosz Balett számára. 1917-ben, Les Femmes de bonne humeur bemutatása után Bakszt a következő előadás terveit kezdte elkészíteni, azonban Gyagilev visszautasította a rajzait. Állítólag Bakszt és Gyagilev sokat vitáztak és kibékíthetetlenek voltak, barátságuk így 1919-ben megszakadt. 1921-ben viszont még megbízta Az Alvó hercegnő terveivel. Ez egyben utolsó műve a jelmez- és díszlettervek terén is.¹⁵

A darab számára barokkos jelmezterveket dolgozott ki Bakszt. Terveinek érdekessége, hogy szerepelnek köztük mesebeli állat alakok is, ugyanúgy barokk ruhában. Ők szerepelnek más mesékben is,¹⁶ például ilyen a Csizmás kandúr alakja, (16.kép) vagy a Gonosz Farkas.

Anyagminták

Bakszt tervezett külön anyagmintákat is. Néhányat bemutatnék, a McNay Művészet Múzeum kollekciójából: *Textil design szőlő motívumokkal*, 1922 körül. Meanderes sárga-barna *textil design*, ezt esetleg az antik témájú balettekhez készíthette. Sárga-barna-kék *textil design*, szintén a keleti témákhoz készülhetett, a mintája perzsa szőnyegre hasonlít. *Perzsa motívumos textil design*, piros-kék virágokkal.(17.kép) *Textil design A kék isten* baletthez, virágos, mór stílusú, 1912. (18.kép)

Hatása

Bakszt hatást gyakorolt a párizsi divattervezőre, Paul Poiret-ra. A kosztümök pompája és luxus kivitele fogta meg.¹⁷

Több magyar művészt is inspirált, köztük Undi Mariska, grafikust és Mirkovszky Mária, mozdulatművészt.¹⁸ Az Orosz Balett 1912 márciusában és decemberében többször fellépett a Magyar Királyi Operaházban. Az 1912. december 29. és 1913. január 8. közötti programban a *Tűzmadár*, a *Szilfidek*, a *Karnevál*, a *Rózsá lelké*, a *Kleopátra*, a *Polovec táncok* és az *Egy faun délutánja* is szerepelt.¹⁹ Ezeket így megismerhette a magyar közönség is.

Undi Mariska lelkesedett az Orosz Balettért. Kosztümterveket, táncosokat ábrázoló grafikai sorozata változatos. Bakszt hatása feltételezhető: Undi Mariska Táncoló nő alakjai egzotikumukban, könnyedségükben, a táncosok mozdulataiban, képei dekorativitásában idézheti Bakszt művészetét.

Mirkovszky Mária hagyatékában szerepel néhány rajz Bakszt kosztümterveiről (a *Daphnis és Chloé*, a *Spártai Heléna* és az *Egy faun délutánja* kosztümjéről).

Összefoglalás

Összefoglalva elmondható Leon Bakszt színházi terveiről, hogy rendkívül kedvelte a harmóniákat és a nők ábrázolását. Vonzódott a Kelethez, csak úgy mint sokan a kortársai

¹⁵ britannica.com cikk, utolsó letöltés: 2017.12.20

¹⁶ mcnayart.org kollekció

¹⁷ Dempsey, 2003

¹⁸ ArsHungarica, 11-18., és 19-44.o

¹⁹ u.o

között. Nem félt a láttató ábrázolástól, ezért művészetét – mint Beardsley képeit – a dekadens irányzathoz is lehet sorolni. Nem félt a színek erőteljes használatától, kombinálásától sem, amik ma is olyan pompásan ragyognak, mint száz éve.

Bibliográfia

The Art of Léon Bakst. Annie Nathan Meyer, in: *Art and Progress*, Vol. 5, No. 5 (Mar., 1914), pp. 161-165 (<http://www.jstor.org/stable/pdf/20561108.pdf>)

Kasszandra tánca. Gellér Katalin, in: *ArsHungarica*, XL.évf., 1. (2014) 11-18.o (<http://real-j.mtak.hu/1925/2/ArsHungarica2014.1.pdf>)

Klasszicizáló tendenciák és gótikus reminiscenciák a magyar mozdulatművészetben. Koreográfiák, elméletek és azok helye a korszak táncművészetében. Vincze Gabriella, in: *ArsHungarica*, XL.évf., 1. (2014) 19-44.o (<http://real-j.mtak.hu/1925/2/ArsHungarica2014.1.pdf>)

Megszületett Leon Szamoljovics Bakszt orosz festő. 2004. szeptember 13., mult-kor.hu (<https://mult-kor.hu/cikk.php?id=13567>)

Biography of Léon Bakst. vam.ac.uk (<http://www.vam.ac.uk/content/articles/b/biography-of-leon-bakst/>)

Leon Bakst. utolsó módosítás: 2016. szeptember 15., newworldencyclopedia.org (http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Leon_Bakst#Ballet_Russes_principal_productions)

Léon Bakst. szerk. : Kathleen Kuiper, britannica.com (<https://www.britannica.com/biography/Leon-Bakst>)

The Red list. kollekcio, adatbazis: Martin Douaire, Marc-Henri Dufresne, Stéphanie Moisan, Romuald Leblond és Jessica Vaillat (<https://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-view-ballets-russes.html>)

The McNay kollekcio (<http://collection.mcnayart.org/search.do?highlight=21>)

N. G. Maskovcev – Az orosz művészet története, 1983, Corvina, Budapest

Amy Dempsey – A modern művészet története, 2003, Képzőművészeti Kiadó Kft., Budapest

Leon Bakszt, órai előadás, 2017.10.05, *Az orosz Ezüstkör művészeti csoportosulásai* - Gyimesi Zsuzsanna

Képmelléklet

1.

<https://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-235973-view-1900-1910-1-profile-1909-bcleopatra-b.html>

2.

<https://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-235973-view-1900-1910-1-profile-1909-bcleopatra-b.html>

3.

<https://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-236038-view-1910-1920-1-profile-1910-bscheherazade-b.html>

4.

<https://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-236038-view-1910-1920-1-profile-1910-bscheherazade-b.html>

5.

<https://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-236038-view-1910-1920-1-profile-1912-ble-dieu-bleu-the-blue-god-b.html#photo>

6.

<https://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-236038-view-1910-1920-1-profile-1912-ble-dieu-bleu-the-blue-god-b.html#photo>

7.

<https://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-236038-view-1910-1920-1-profile-1910-bles-orientales-b.html#photo>

8.

<https://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-236038-view-1910-1920-1-profile-1910-bl-oiseau-de-feu-the-firebird-b.html#photo>

9.

<https://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-236038-view-1910-1920-1-profile-1910-bl-oiseau-de-feu-the-firebird-b.html#photo>

10.

<https://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-236038-view-1910-1920-1-profile-1912-bdaphnis-chloe-b.html#photo>

11. <https://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-236038-view-1910-1920-1-profile-1912-bdaphnis-chloe-b.html#photo>

12. <https://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-236038-view-1910-1920-1-profile-1911-bnarcisse-b.html#photo>

13. <https://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-236038-view-1910-1920-1-profile-1911-bnarcisse-b.html#photo>

14.

<https://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-236038-view-1910-1920-1-profile-1912-bl-apres-midi-d-un-faune-b.html#photo>

15.

<https://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-236038-view-1910-1920-1-profile-1912-bl-apres-midi-d-un-faune-b.html#photo>

16.

<http://collection.mcnayart.org/search.do?view=detail&page=1&id=363050&db=object>

17.

<http://collection.mcnayart.org/search.do?view=detail&page=1&id=363086&db=object>

18.

<http://collection.mcnayart.org/search.do?view=detail&page=1&id=363057&db=object>